

**Προστασία της συνταγματικής ταυτότητας χωρίς έλεγχο *ultra vires*: μαθήματα
Europafreundlichkeit από το *Conseil d'Etat***

Ευγενία Πρεβεδούρου
Καθηγήτρια Νομικής Σχολής ΑΠΘ

1. Με την ευκαιρία σημαντικών υποθέσεων προστασίας προσωπικών δεδομένων, το γαλλικό *Conseil d'Etat* αρνήθηκε να προβεί σε έλεγχο *ultra vires* απόφασης του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, την οποία, πάντως, με συνέπεια και εντός των ορίων της αρμοδιότητάς του, «προσάρμοσε» στις επιταγές της γαλλικής συνταγματικής τάξης. Επιβεβαιώνοντας τη φιλοευρωπαϊκή στάση που ακολουθεί τις τελευταίες δύο δεκαετίες, εξέδωσε, στις 21 Απριλίου 2021¹, μια άκρως ισορροπημένη απόφαση, διασφαλίζοντας τόσο την προστασία των συνταγματικών επιταγών όσο και το καθήκον καλόπιστης συνεργασίας με τους θεσμούς της Ένωσης (άρθρο 4 παρ. 3 ΣΕΕ). Φαίνεται ότι η επιθετική στάση του *Bundesverfassungsgericht* δεν είναι μεταδοτική². Αντί για τον «τραχύ και χωρίς φιλοφρονήσεις» διάλογο των δικαστών³, που επέλεξε το *Bundesverfassungsgericht*, προσάπτοντας στο ΔΕΕ κατάφωρη παραβίαση της αρχής της δοτής αρμοδιότητας⁴, το γαλλικό *Conseil d'Etat* επιδεικνύει θεσμική *courtoisie* απέναντι στο ΔΕΕ. Δεν διατυπώνει αξιολογική κρίση, δεν επικρίνει τη συλλογιστική του ΔΕΕ –αφήνοντας ίσως το μονοπώλιο της «μικροπρέπειας» αυτής στους δημόσιους εισηγητές του (*rapporteurs publics*)⁵–, δεν αμφισβητεί τον ρόλο που αναγνωρίζει το άρθρο 19 παρ. 1 ΣΕΕ στο ΔΕΕ, δηλαδή αυτόν του

¹ CE Ass. 21 avril 2021, FRENCH DATA NETWORK e.a. n°s 393099, 394922, 397844, 397851, 424717, 424718.

² Βλ. *J. Ziller*, *The Conseil d'Etat refuses to follow the Pied Piper of Karlsruhe*, *verfassungsblog.de* (24 April 2021). Σημειώνεται ότι, εκτός του *Bundesverfassungsgericht* με την απόφαση της 20ής Μαΐου 2020, στον έλεγχο αυτό προέβη τόσο το ανώτατο δανικό δικαστήριο στην απόφαση *Højesteret*, 6 Δεκεμβρίου 2016, 15/2014, *Dansk Industri*, το οποίο δεν εφάρμοσε την απόφαση ΔΕΕ της 19.4.2016, C-441/14, *Dansk Industri (DI) κατά Sucession Karsten Eigil Rasmussen*, EU:C:2016:278 (βλ., ενδεικτικά, *L. Coutron*, *Contentieux de l'Union européenne – Quand la réitération de l'effet direct horizontal du principe de non-discrimination en raison de l'âge passe mal : du rififi avec la Cour suprême danoise !*, *RTD Eur.*, 2017, σ. 389) όσο και το Τσεχικό Συνταγματικό Δικαστήριο με την απόφασή του της 31^{ης} Ιανουαρίου 2012, *Régime de pensions slovaque*, Pl. ÚS 5/12, το οποίο δεν ακολούθησε την απόφαση ΔΕΕ της 22.6.2011, C-399/09, *Marie Landtová κατά Česká správa socialního zabezpečení*, EU:C:2011:415 (βλ. *A. Levade*, in *Constitutions*, 2012, σ. 292). Η απόφαση στηρίζεται τόσο στην αναρμοδιότητα σε σχέση με τις συνομολογηθείσες μεταφορές συντάξεων όσο και στην προσβολή της τσεχικής συνταγματικής ταυτότητας.

³ «*rugueux et sans compaisance*», κατά τη διατύπωση του πρώην vice-président *Jean-Marc Sauvé*, *L'autorité du droit de l'Union européenne : le point de vue des juridictions constitutionnelles et suprêmes*, ομιλία της 19ης Οκτωβρίου 2017 στο Congrès της 25^{ης} επετείου της Académie de droit européen (ERA) στο Trier.

⁴ Πρόκειται για το ύστατο όπλο του *Bundesverfassungsgericht* (αποφάσεις *Honeywell* της 6^{ης} Ιουλίου 2010, 2 BvR 2661/06 και *OMT* της 21ης Ιουνίου 2016, 2 BvR 2728/1), που το χρησιμοποιεί μετά την άσκηση προδικαστικής παραπομπής στο ΔΕΕ, στο οποίο δίδεται, τρόπον τινά, η ευκαιρία να τηρήσει ή να επιβάλει την τήρηση της αρχής της δοτής αρμοδιότητας στα θεσμικά όργανα της Ένωσης.

⁵ Προτάσεις *A. Lallet*, στις υποθέσεις n° 393099 – *French Data Network et autres*, n°s 394922-397851 – *La Quadrature du Net et autres*, N° 397844 – *Association Igwan.net*, n° 424717 – *Société Free Mobile*, n° 424718 – *Société Free*, σ. 24.

οργάνου που «εξασφαλίζει την τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και εφαρμογή των Συνθηκών» και δεν ανάγεται το ίδιο σε όργανο ελέγχου της δραστηριότητας του ΔΕΕ⁶. Ταυτόχρονα, όμως, αξιοποιεί στο έπακρο τις δυνατότητες που παρέχει το ενωσιακό δίκαιο, για να διασφαλίσει τον σεβασμό της γαλλικής συνταγματικής ταυτότητας, ακριβέστερα των συνταγματικών επιταγών που δεν καλύπτονται μεν από τις ενωσιακές διατάξεις, αλλά και δεν θίγουν και τον πυρήνα του ενωσιακού δικαίου. Διαπιστώνει κανείς την αποτελεσματικότητα της προσέγγισης του Conseil d'Etat : με μια μετριοπαθή στάση, που δεν είναι «ούτε συνθηκολόγηση ούτε επανάσταση»⁷, αλλά καλοπροαίρετος και ευεργετικός διάλογος, κατορθώνει να διασφαλίσει θεμελιώδεις συνταγματικές επιταγές και ανάγκες της έννομης τάξης του, διατηρώντας, ταυτόχρονα, τη σχέση αγαστής συνεργασίας με το ΔΕΕ. Αντίθετα, η απαξιωτική στάση του Bundesverfassungsgericht, με τις αιχμηρές για το ΔΕΕ διαπιστώσεις «ότι αυθαιρετεί, ότι υποστηρίζει μεθοδολογικά απαράδεκτες θέσεις, ότι δρα κατά προφανή υπέρβαση της δικαιοδοσίας του, δηλαδή *ultra vires*, ότι αγνοεί στοιχειώδεις υποχρεώσεις που έχει στο πλαίσιο της εξέτασης της αρχής της αναλογικότητας», κλονίζει τη σχέση των δύο δικαστηρίων. Πάντως, ο κλονισμός αυτός δεν είχε ουσιαστικό αποτέλεσμα, αφού το διατακτικό της απόφασης του ΓΟΣΔ δεν δικαιολογεί τις βαριές κατηγορίες *perí ultra vires*: η καθ' υπέρβαση των αρμοδιοτήτων τους λειτουργία της ΕΚΤ και του ΔΕΕ μπορεί να διορθωθεί με την εκ των υστέρων εξέταση της αναλογικότητας του προγράμματος της ΕΚΤ εντός τριών μηνών⁸. Στην υπό εξέταση υπόθεση, πέρα από τη σημασία των εφαρμοστέων διατάξεων και της ερμηνείας τους, το πλέον ενδιαφέρον στοιχείο της έγκειται στη διαμόρφωση της σχέσης των δικαστηρίων και στα όρια της προστασίας της συνταγματικής ταυτότητας⁹.

⁶ Προτάσεις A. Lallet, *αυτόθι*.

⁷ Cl. Landais, «Ni capitulation, ni rébellion : dialogue», AJDA 2007, σ. 136.

⁸ Βλ., υπό το πρίσμα αυτό, την κριτική στο ύφος του Bundesverfassungsgericht από τον Β. Σκουρή, Το Γερμανικό Συνταγματικό Δικαστήριο καταλογίζει στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και στο Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπέρβαση των αρμοδιοτήτων τους, www.constitutionalism.gr, 28-5-2020. Του ιδίου, Der Vorrang des Europäischen Unionsrechts vor dem nationalen Recht. Unionsrechts bricht nationales Recht, EuR 1-2021, σ. 3 (19 επ.). Ομοίως, Α. Παπαδοπούλου, Πέρα από την «υπεροχή»: ο έλεγχος «*ultra vires*» και συνταγματικής ταυτότητας των πράξεων ενωσιακών οργάνων εκ μέρους των εθνικών δικαστηρίων. Σχόλιο στην απόφαση *PSPP* της 5ης Μαΐου 2020 του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας, ΤοΣ 4/2019, σ. 11 (26 επ.). Για «θεσμικό τραύμα» κάνει λόγο ο Απ. Βλαχογιάννης, Η απόφαση Weiss του Bundesverfassungsgericht της 5ης Μαΐου 2020: μια δήλωση πίστης στην εθνική κυριαρχία και τη νομισματική ορθοδοξία, ΕφηΔΔ 2/2020, σ. 218 (236). Βλ. διεξοδική ανάλυση και αυστηρή κριτική στην απόφαση του Bundesverfassungsgericht από την καθηγήτρια Τζ. Ηλιοπούλου-Στράγγα, Καρλσρούη κατά Λουξεμβούργου και Φραγκφούρτης: Γερμανία κατά Ευρώπης; Σκέψεις με αφορμή την απόφαση του γερμανικού Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της 5ης Μαρτίου 2020, ΕφημΔΔ 2/2020, σ. 157. Διαφορετική συναφώς η προσέγγιση του τέως Προέδρου της Δημοκρατίας Πρ. Παυλόπουλου, Μια έμ- μεση πλην σαφής αμφισβήτηση της υπεροχής του ευρω- παϊκού έναντι του εθνικού δικαίου από τη νομολογία του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου της Γερμανίας, ΕφημΔΔ 2/2020, σ. 130.

⁹ Σημειώνεται και μια δικονομική κρίση του Conseil d'Etat, που βελτιώνει την αποτελεσματικότητα του ακυρωτικού ελέγχου. Πρόκειται για τον ρόλο του δικαστή κατά τον έλεγχο της άρνησης κατάργησης κανονιστικής πράξης. Κατά το Conseil d'Etat, η αρμόδια αρχή που επιλαμβάνεται αιτήσεως για την κατάργηση παράνομης κανονιστικής πράξης, υποχρεούται να δεχθεί την αίτηση, με την επιφύλαξη των τυπικών και διαδικαστικών πλημμελειών που φέρει, είτε η εν λόγω κανονιστική πράξη ήταν παράνομη από τη ημερομηνία της υπογραφής της είτε η παρανομία οφείλεται σε μεταγενέστερες πραγματική ή νομικές περιστάσεις. Η πρακτική αποτελεσματικότητα της ακύρωσης της άρνησης κατάργησης παράνομης κανονιστικής πράξης

Επισημαίνεται, πάντως, ότι και το Conseil d'Etat θα μπορούσε να επικαλεστεί συνταγματικό έρεισμα για να προβεί σε έλεγχο *ultra vires*, λαμβανομένου υπόψη ότι το άρθρο 88-1 του Συντάγματος ορίζει τη συμμετοχή της Γαλλικής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση ως ελεύθερη επιλογή άσκησης ορισμένων από τις αρμοδιότητές της από κοινού με τα λοιπά κράτη μέλη, στο πλαίσιο που ορίζει η Συνθήκη της Λισσαβώνας, δηλαδή εντός των ορίων της αρμοδιότητας που παραχωρήθηκαν στην Ένωση¹⁰. Επιπλέον, το άρθρο 5 ΣΕΕ καθιερώνει την αρχή της δοτής αρμοδιότητας για την οριοθέτηση των αρμοδιοτήτων της Ένωσης, και το άρθρο 13 παρ. 2 ΣΕΕ ορίζει ότι κάθε θεσμικό όργανο δρα εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων που του ανατίθενται από τις Συνθήκες, σύμφωνα με τις διαδικασίες, τους όρους και τους σκοπούς τους οποίους προβλέπουν. Το Conseil d'Etat επέλεξε, όμως, άλλο δρόμο!

Οι αποφάσεις του ΔΕΕ επί των γαλλικών προδικαστικών ερωτημάτων

2. Διάφορες ενώσεις που δραστηριοποιούνται στον τομέα της προστασίας των προσωπικών δεδομένων καθώς και η Ομοσπονδία των ενώσεων παρόχων πρόσβασης στο διαδίκτυο προσέβαλαν με αίτηση ακύρωσης ενώπιον του Conseil d'Etat τα γαλλικά διατάγματα που προβλέπουν τη διατήρηση των δεδομένων αυτών και οργανώνουν την επεξεργασία τους για τις ανάγκες των υπηρεσιών πληροφοριών και τις ποινικές έρευνες για τον λόγο, μεταξύ άλλων, ότι τα διατάγματα αυτά παραβιάζουν το Γαλλικό Σύνταγμα, την ΕΣΔΑ καθώς και τις οδηγίες 2000/31 και 2002/58, ερμηνευόμενες υπό το πρίσμα των άρθρων 7, 8 και 47 του Χάρτη. Οι εθνικές διατάξεις αποσκοπούν στην καταπολέμηση της εγκληματικότητας και στην προστασία της εθνικής ασφάλειας (από την τρομοκρατία). Το Conseil d'Etat υπέβαλε προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ, ζητώντας του να διευκρινίσει το περιεχόμενο των κατά την κρίση του εφαρμοστέων κανόνων του ευρωπαϊκού δικαίου¹¹ (οδηγίες 2000/31 για ορισμένες νομικές πτυχές των υπηρεσιών της κοινωνίας της πληροφορίας, ιδίως του ηλεκτρονικού εμπορίου, στην εσωτερική αγορά, 2002/58/ΕΚ, για την προστασία της ιδιωτικής ζωής στις ηλεκτρονικές επικοινωνίες και κανονισμός 2016/679 [Γενικός Κανονισμός Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων]). Προδικαστικά ερωτήματα για τον ίδιο σκοπό υπέβαλαν και πολλά δικαστήρια άλλων κρατών μελών της Ένωσης. Με τρεις

έγκειται στην υποχρέωση που ο δικαστής μπορεί να επιβάλει αυτεπαγγέλτως δυνάμει των διατάξεων του άρθρου L. 911-1 του code de justice administrative, στην αρμόδια αρχή, να προβεί στην κατάργηση αυτής της πράξης για να παύσει η παράνομη προσβολή που η διατήρησή της προκαλεί στην έννομη τάξη. Επομένως, όταν επιλαμβάνεται αιτήματος ακύρωσης της άρνησης κατάργησης κανονιστικής πράξης, ο ακυρωτικός δικαστής καλείται να εκτιμήσει τη νομιμότητα της κανονιστικής πράξης της οποίας ζητείται η κατάργηση υπό το πρίσμα των κανόνων που ισχύουν κατά τον χρόνο της απόφασής του.

¹⁰ «*La République participe à l'Union européenne constituée d'Etats qui ont choisi librement d'exercer en commun certaines de leurs compétences en vertu du traité sur l'Union européenne et du traité sur le fonctionnement de l'Union européenne, tels qu'ils résultent du traité signé à Lisbonne le 13 décembre 2007*». Για την περίπλοκη σχέση των γαλλικών ανώτατων δικαστηρίων με την ενωσιακή έννομη τάξη, βλ. διεξοδικά, Α. Παπαδοπούλου, Η εξέλιξη των σχέσεων της γαλλικής με την ενωσιακή έννομη τάξη, σε: Τιμητικός Τόμος για τον Καθηγητή Λουκά Θεοχαρόπουλο και την Καθηγήτρια Δήμητρα Κοντόγιωργα-Θεοχαροπούλου, τόμος II, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2009, σελ. 439.

¹¹ CE 26 juillet 2018, Quadrature du Net κ.λπ. και Igwan.net, n° 394922, 394925, 397844.

αποφάσεις που δημοσιεύθηκαν στις 6 Οκτωβρίου 2020¹², το ΔΕΕ διευκρίνισε τα όρια που θέτει το ενωσιακό δίκαιο στη διατήρηση και επεξεργασία των δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα. Οι κρίσεις του ΔΕΕ μπορούν να συνοψιστούν ως εξής:

1. Η γενικευμένη και χωρίς διακρίσεις διατήρηση των δεδομένων σύνδεσης (εκτός των στοιχείων ταυτότητας) μπορεί να επιβληθεί στους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικών επικοινωνιών μόνο για τους σκοπούς προστασίας της εθνικής ασφάλειας σε περίπτωση σοβαρής απειλής της. Επιπλέον, η πρόσβαση των υπηρεσιών πληροφοριών στα δεδομένα αυτά πρέπει να υπόκειται στον προηγούμενο έλεγχο ανεξάρτητης αρχής και στον έλεγχο του δικαστή κατά το στάδιο της επεξεργασίας των διατηρουμένων δεδομένων.
2. Για την καταπολέμηση του σοβαρού εγκλήματος, τα κράτη μπορούν να επιβάλουν τη στοχευμένη διατήρηση δεδομένων, σε ορισμένες περιοχές ή για ορισμένες κατηγορίες προσώπων για τα οποία έχει εκ των προτέρων καθοριστεί ότι αποτελούν ιδιαίτερο κίνδυνο. Σύμφωνα με τη Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης της 23ης Νοεμβρίου 2001 για το έγκλημα στον κυβερνοχώρο, οι αρχές μπορούν να ζητούν από τους παρόχους να παγώνουν τα δεδομένα κίνησης και θέσης σχετικά με ορισμένο πρόσωπο για τις ανάγκες ποινικής έρευνας και για σύντομο χρονικό διάστημα (μέθοδος της κατεπείγουσας διατήρησης των δεδομένων).
3. Η διατήρηση των δεδομένων σύνδεσης δεν επιτρέπεται για άλλους λόγους, ιδίως δε, για την έρευνα παραβάσεων που δεν εντάσσονται στην κατηγορία των σοβαρών εγκλημάτων.

3. Κατόπιν των παραπάνω διευκρινίσεων, το Conseil d'Etat (Assemblée du contentieux) εξέτασε τη συμβατότητα του εθνικού κανονιστικού πλαισίου προς το ενωσιακό δίκαιο. Φοβούμενη την ακύρωση των γαλλικών διαταγμάτων ως ασύμβατων προς το ενωσιακό δίκαιο, όπως ερμηνεύθηκε από το ΔΕΕ, η Γαλλική Κυβέρνηση, εμπνεόμενη, ίσως, από την απόφαση της 5^{ης} Μαΐου 2020 του Bundesverfassungsgericht και την εκ μέρους του Δικαστηρίου αυτού αμφισβήτηση της απόφασης Weiss¹³, ζήτησε από το Conseil d'Etat να αγνοήσει την απόφαση του ΔΕΕ της 6^{ης} Οκτωβρίου 2020 για τους εξής λόγους: η απάντηση που έδωσε στα προδικαστικά ερωτήματα, αφενός, συνιστά παραβίαση της αρχής της δοτής αρμοδιότητας του άρθρου 5 ΣΕΕ και οικειοποιείται αρμοδιότητες που ανήκουν στα κράτη μέλη δυνάμει του άρθρου 4 παρ. 2 ΣΕΕ και, αφετέρου, δεν διασφαλίζει τους συνταγματικής περιωπής σκοπούς της προστασίας των θεμελιωδών συμφερόντων του Έθνους, της πρόληψης των εγκλημάτων και του εντοπισμού των εγκληματιών καθώς και της καταπολέμησης της τρομοκρατίας, που αποτελεί συνιστώσα του συνταγματικής περιωπής σκοπού προστασίας της δημόσιας τάξης. Πριν ασχοληθεί με την ουσία της υπόθεσης, το Conseil d'Etat διευκρίνισε το πλαίσιο του ελέγχου του, αφενός, αποκλίνοντας από τη μετωπική σύγκρουση με το ΔΕΕ

¹² ΔΕΕ, 6 Οκτωβρίου 2020, Privacy International C-623/17, EU:C:2020:790· La Quadrature du Net κ.λπ., French Data Network κ.λπ., C-511/18 και C-512/18 και Ordre des barreaux francophones et germanophone κ.λπ., C-520/18, EU:C:2020:791.

¹³ ΔΕΕ της 11ης Δεκεμβρίου 2018, Heinrich Weiss, C-493/17, EU:C:2018:1000.

την οποία είχε επιλέξει το Bundesverfassungsgericht και, αφετέρου, προσαρμόζοντας τις διαπιστώσεις του ΔΕΕ στις συνταγματικές επιταγές της Γαλλίας.

Η σχέση Συντάγματος και ενωσιακού δικαίου στο πλαίσιο της γαλλικής έννομης τάξης

4. Μολονότι, όπως προαναφέρθηκε, το Conseil d'Etat είχε το (συνταγματικό) έρεισμα να εφαρμόσει έλεγχο *ultra vires*, δεν επέλεξε τη μέθοδο αυτή, για δύο λόγους. Πρώτον, εξαιτίας της δυσχέρειας καθορισμού των ακριβών ορίων ενός τέτοιου ελέγχου, ο οποίος θα μπορούσε να ανοίξει τον δρόμο για τη συστηματική αμφισβήτηση των αποφάσεων του ΔΕΕ για πληθώρα λόγων¹⁴. Δεύτερον, διότι το Conseil d'Etat δεν είχε ανάγκη μιας τόσο δραστηρής καινοτομίας, αφού διαθέτει ένα άλλο δοκιμασμένο και δογματικά συνεπές εργαλείο, τη λεγόμενη «ρήτρα διασφάλισης *Arcelor*»¹⁵: δεν επικρίνει τη λύση που υιοθέτησε το ΔΕΕ υπό το πρίσμα των κανόνων που του την επιβάλλουν, αλλά, στο στάδιο της υποδοχής της στο εθνικό δίκαιο, αρνείται να την ενσωματώσει δουλικά, εφόσον προσκρούει σε ουσιαστικό συνταγματικό εμπόδιο. Πράγματι, το άρθρο 88-1 του Συντάγματος καθιερώνει την ύπαρξη μιας ενωσιακής έννομης τάξης, διαφορετικής από τη διεθνή έννομη τάξη¹⁶. Το Conseil constitutionnel συνήγαγε από το άρθρο αυτό τη, συνταγματικής περιωπής, υποχρέωση του νομοθέτη να μεταφέρει στο εθνικό δίκαιο τις ενωσιακές οδηγίες και να σέβεται τους κανονισμούς κατά την προσαρμογή του εθνικού δικαίου σε αυτούς, υποχρέωση της οποίας την τήρηση ελέγχει το ίδιο¹⁷. Και το Conseil d'Etat, χωρίς να αναφέρεται ρητά στην υπεροχή του ενωσιακού δικαίου, έκρινε ότι η τήρησή του συνιστά υποχρέωση απορρέουσα από το άρθρο 88-1, από το οποίο συνάγεται ότι ο εθνικός δικαστής, ο οποίος είναι επιφορτισμένος με την εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου, υποχρεούται να διασφαλίζει την πλήρη αποτελεσματικότητά του, αφήνοντας, εν ανάγκη, ανεφάρμοστη, αυτεπαγγέλτως κάθε αντίθετη διάταξη¹⁸ και κάθε διεθνή δέσμευση της Γαλλίας, αντίθετη σε ευρωπαϊκό κανονισμό¹⁹. Ωστόσο, η εν λόγω συνταγματική επιταγή δεν είναι υπέρτερη των άλλων. Αναμφίβολα η αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης επιβεβαιώθηκε επανειλημμένως

¹⁴ Αναλυτικά, συναφώς, προτάσεις A. Lallet, όπ.π., σ. 27 επ. Εν προκειμένω, θα ήταν δυνατόν να υποστηριχθεί ότι το ΔΕΕ δεν μπορούσε να ορίσει τόσο διεξοδικά ένα ενιαίο καθεστώς διατήρησης και πρόσβασης στα δεδομένα σύνδεσης σε ενωσιακή κλίμακα, χωρίς να αφήνει καθόλου χώρο στους εθνικούς νομοθέτες, ενώ το άρθρο 4 παρ. 2 ΣΕΕ το υποχρεώνει να σέβεται «την εθνική ταυτότητα» των κρατών μελών, «που είναι συμψηφής με τη θεμελιώδη πολιτική και συνταγματική τους δομή».

¹⁵ E. Πρεβεδούρου, Η σχέση εθνικού Συντάγματος και κοινοτικού δικαίου υπό το πρίσμα του διαλόγου των δικαστών. Πρακτική απάντηση σε ένα δογματικό ζήτημα (Με αφορμή το βιβλίο της Λίνας Παπαδοπούλου: Εθνικό Σύνταγμα και Κοινοτικό Δίκαιο: Το ζήτημα της «υπεροχής», Εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 2009), ΕΔΚΑ, 2010, σ. 257 (271).

¹⁶ CE, Ass., 19 juillet 2019, *Association des américains accidentels*, n° 424216-424217.

¹⁷ Cons. const., n° 2018-765 DC της 12.6. 2018, σκέψεις 2 και 3· n° 2019-810 QPC της 25.10.2019, σκέψη 7.

¹⁸ CE, Section, 23 mars 2012, *Fédération SUD Santé Sociaux*, n° 331805.

¹⁹ CE, Ass., 19 juillet 2019, *Association des Américains accidentels*, n° 424216-424217.

από το ΔΕΕ²⁰, με συνέπεια τη ρητή «εντολή» (injonction) προς τον εθνικό δικαστή να αφήνει ανεφάρμοστη ακόμη και συνταγματική διάταξη αντίθετη προς το δίκαιο της Ένωσης²¹. Αυτό όμως που ισχύει στην ενωσιακή έννομη τάξη, κατά την άποψη του ΔΕΕ, για τις ανάγκες της διαμόρφωσης της εσωτερικής αγοράς και της σύγκλισης των κανόνων σε ευρωπαϊκή κλίμακα για την οποία το ΔΕΕ είναι υπεύθυνο, δεν ισχύει στην εθνική έννομη τάξη, όπου, όπως τονίζει κατ' επανάληψη το Conseil d'Etat, ο υπέρτατος κανόνας είναι το Σύνταγμα²². Το Conseil constitutionnel έκρινε μάλιστα ότι το ίδιο το άρθρο 88-1 επιβεβαιώνει τη θέση του Συντάγματος στην κορυφή της εθνικής έννομης τάξης²³. Επομένως, το δίκαιο της Ένωσης δεν απαλλάσσεται από τον σεβασμό του Συντάγματος. Αυτό, πάντως, που κάνουν τόσο το Conseil constitutionnel όσο και το Conseil d'Etat, στο μέτρο του δυνατού, είναι να μετατοπίζουν τον έλεγχο συνταγματικότητας σε ενωσιακό πλαίσιο, υπό την προϋπόθεση ότι το ενωσιακό δίκαιο περιέχει διατάξεις ή αρχές με περιεχόμενο ισοδύναμο προς αυτό των εφαρμοστέων συνταγματικών διατάξεων. Με άλλα λόγια, τα ανώτατα εθνικά δικαστήρια επαφίενται, κατ' αρχήν και σε τελική ανάλυση, στον έλεγχο του ΔΕΕ, αποκλειστικά αρμόδιου να ερμηνεύσει το πρωτογενές και παράγωγο ενωσιακό δίκαιο και να ελέγξει το κύρος του παραγώγου. Κατά συνέπεια, ο έλεγχος συνταγματικότητας (του νόμου και της κανονιστικής πράξης) δεν εξαφανίζεται, αλλά μετατοπίζεται στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη και τίθεται, εν τέλει, υπό την εποπτεία του ΔΕΕ. «Ο συνταγματικός αστυφύλακας παραπέμπει τον καταγγέλλοντα στον κοινοτικό χωροφύλακα, στο μέτρο που αμφότεροι εφαρμόζουν τους ίδιους κανόνες»²⁴. Το όριο αυτής της μορφής «υπεργολαβίας» του ελέγχου συνταγματικότητας έγκειται στην ύπαρξη κανόνα ή αρχής που είναι συμφυής με τη «συνταγματική ταυτότητα»²⁵ της Γαλλίας, δηλαδή στην περίπτωση που ο εθνικός συνταγματικός κανόνας δεν έχει αντίστοιχο ενωσιακό²⁶, οπότε το Conseil constitutionnel διασφαλίζει ότι ο νόμος και, συνακολούθως, η οδηγία την οποία μεταφέρει στο εθνικό δίκαιο, σέβεται το Σύνταγμα²⁷. Υπό

²⁰ Η αρχή αυτή θεμελιώθηκε στις αποφάσεις ΔΕΚ 6/64, Costa ENEL, EU:C:1964:66, C-11/70, Internationale Handelsgesellschaft, EU :C :1970 :114, 196/77, Simmenthal, EU:C:1978:49. Βλ. μεταγενέστερη νομολογία, για περαιτέρω εκφάνσεις της αρχής της υπεροχής, πχ ΔΕΕ 8 Σεπτεμβρίου 2010, Winner Wetten GmbH, C-409/06, EU:C:2010:503.

²¹ ΔΕΚ 22 Μαΐου 2003, *Connect Austria*, C-462/99, EU:C:2003:297.

²² Στο άρθρο του *Der Vorrang des Europäischen Unionsrechts vor dem nationalen Recht*, EuR 1-2021, σ. 3 (8 επ.), ο Β. Σκουρής συστηματοποιεί τις αμφιβολίες των συνταγματικών δικαστηρίων και ορισμένων εκπροσώπων της θεωρίας όσον αφορά την υπεροχή του ενωσιακού δικαίου σε τέσσερις κατηγορίες: ειδικότερα, αυτές αφορούν α) την ιδιαίτερη νομική φύση των εθνικών Συνταγμάτων, β) την απόλυτη προτεραιότητα συγκεκριμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων που προστατεύονται σε συνταγματικό επίπεδο, γ) τον σεβασμό της εθνικής ταυτότητας και δ) τον έλεγχο του ενωσιακού δικαίου μέσω της θεωρίας *ultra vires*.

²³ Const. Const., n° 2012-653 DC της 9^{ης} Αυγούστου 2012, σκέψη 9 «... tout en confirmant la place de la Constitution au sommet de l'ordre juridique interne...».

²⁴ Προτάσεις A. Lallet, ό.π., σ. 31.

²⁵ Για τη σημασία της διάκρισης μεταξύ «εθνικής ταυτότητας», στην οποία αναφέρεται η διάταξη του άρθρου 4 παρ. 2 ΣΕΕ, και «συνταγματικής ταυτότητας» για την οποία κάνουν συχνά λόγο τα εθνικά δικαστήρια, καθώς και για το ζήτημα του ποιος καθορίζει το περιεχόμενο της συνταγματικής ταυτότητας, βλ., αντί πολλών, V. Skouris, *Der Vorrang des Europäischen Unionsrechts vor dem nationalen Recht. Unionsrechts bricht nationales Recht*, ό.π., σ. 15 επ., με περαιτέρω παραπομπές.

²⁶ Για τη Γαλλία, στη συνταγματική ταυτότητα εντάσσονται οπωσδήποτε η δημοκρατική μορφή του πολιτεύματος και η αρχή της *laïcité*.

²⁷ Cons. const. n° 2006-540 DC της 27ης Ιουλίου 2006, σκέψεις 17 έως 20· n° 2010-79 QPC της 17ης Δεκεμβρίου 2010· Cons. const., 31 juill. 2017, n° 2017-749 DC, σκέψη 14.

την επιφύλαξη, λοιπόν αυτή, που, στους πίνακες αποδελτίωσης των αποφάσεων του Conseil constitutionnel αναφέρεται ως «ρήτρα διασφάλισης», μπορεί να θεωρηθεί ότι το άρθρο 88-1 του Συντάγματος κατοχυρώνει την αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης²⁸. Επομένως, σε ελάχιστες περιπτώσεις, τις οποίες δεν έχει απαριθμήσει το Conseil constitutionnel²⁹, τα γαλλικά δικαστήρια αφήνουν ανεφάρμοστο το δίκαιο της Ένωσης. Πρόκειται για ένα «δίκτυ ασφαλείας, γνωστό ως «θεωρία των εξ αντιδιαστολής ορίων» («théorie des contre-limites»)³⁰, το οποίο διασφαλίζει την τήρηση του θεμελιώδους κανόνα από τον οποίο εκπορεύονται τα πάντα, περιλαμβανομένης και της επιλογής του κράτους να μετάσχει στο ευρωπαϊκό οικοδόμημα. Αποτελεί, περαιτέρω, μια εγγύηση αποτελεσματικότητας του διαλόγου των δικαστών, βάσει μιας ισορροπημένης σχέσης δυνάμεων³¹. Από τη συνταγματική αυτή νομολογία εμπνεύστηκε και το Conseil d'Etat για να διαμορφώσει τη «ρήτρα διασφάλισης Arcelor»³².

5. Στην υπόθεση εκείνη το Conseil d'Etat επελήφθη λόγου σχετικά με τη συνταγματικότητα προεδρικού διατάγματος που μετέφερε στο εθνικό δίκαιο τις ακριβείς και άνευ αιρέσεων

²⁸ Décision n° 2004-505 DC du 19 novembre 2004, σκέψεις 9-13.

²⁹ Αντίθετα, το ΓΟΣΔ, στο πλαίσιο του ελέγχου σεβασμού της συνταγματικής ταυτότητας (*Identitätskontrolle*), αναγνωρίζει την ευχέρειά του να υπαγάγει τόσο κανονιστικές όσο και ατομικές πράξεις που εκδίδονται δυνάμει του ενωσιακού δικαίου, στους απαράγραπτους και περιοριστικά απαριθμούμενους κανόνες του άρθρου 79 τρίτο εδάφιο του ΘΝ, οι οποίοι δεν υπόκεινται σε συνταγματική αναθεώρηση και απολαύουν της ρήτρας αιωνιότητας : ομοσπονδιακή οργάνωση, συμμετοχή των κρατιδίων στην εθνική νομοθεσία, προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, δημοκρατική αρχή, από την οποία απορρέει το δικαίωμα κάθε πολίτη να επιβάλει τον σεβασμό της εθνικής κυριαρχίας, κυρίως δε της δημοσιονομικής κυριαρχίας της Γερμανίας, απαγορεύοντας στις γερμανικές αρχές να προβαίνουν σε μεταβιβάσεις αρμοδιοτήτων ή να λαμβάνουν αποφάσεις που καθιστούν κενό γράμμα τη δημοκρατική διαδικασία σε εθνικό επίπεδο λόγω εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

³⁰ Οι αποφάσεις Taricco I (ΔΕΕ της 8.9.2015, C-105/14, EU:C:2015:555) και Taricco II (ΔΕΕ της 5.12.2017, C-42/17, EU:C:2017:936) του ΔΕΕ αποτελούν έκφανση της θεωρίας αυτής. Ως γνωστόν, μετά την απόφαση Taricco I του ΔΕΕ, το ιταλικό Corte costituzionale (Συνταγματικό Δικαστήριο) έθεσε το ζήτημα ενδεχόμενης παραβίασης της αρχής «ουδέν έγκλημα, ουδεμία ποινή χωρίς νόμο» που θα μπορούσε να απορρέει από την υποχρέωση μη εφαρμογής των επίμαχων διατάξεων του ποινικού κώδικα η οποία καθιερώνεται με την απόφαση Taricco I, λαμβανομένων υπόψη, αφενός, της ουσιαστικής φύσης των προβλεπομένων στην ιταλική έννομη τάξη κανόνων περί παραγραφής, η οποία προϋποθέτει να είναι οι κανόνες αυτοί ευλόγως προβλέψιμοι για τους πολίτες κατά τον χρόνο τέλεσης των εγκλημάτων για τα οποία κατηγορούνται, χωρίς να μπορούν να τροποποιηθούν *in rebus* με αναδρομική ισχύ, και, αφετέρου, της απαίτησης σύμφωνα με την οποία κάθε εθνική ποινική ρύθμιση πρέπει να στηρίζεται σε επακριβώς καθορισμένη νόμιμη βάση ώστε να μπορεί να οριοθετεί και να κατευθύνει την εκτίμηση του εθνικού δικαστή. Λαμβάνοντας υπόψη τους προβληματισμούς του αιτούντος δικαστηρίου σχετικά με την αρχή αυτή, οι οποίοι δεν είχαν περιέλθει σε γνώση του ΔΕΕυ στο πλαίσιο της υπόθεσης επί της οποίας εκδόθηκε η απόφαση Taricco I, το ΔΕΕ διευκρίνισε την ερμηνεία του άρθρου 325 παρ. 1 και 2 ΣΛΕΕ στην οποία προέβη με την απόφαση αυτή. Αναλυτικά για το θέμα, αντί πολλών, *V. Skouris, Der Vorrang des Europäischen Unionsrechts vor dem nationalen Recht. Unionsrechts bricht nationales Recht, ο.π., σ. 11 επ.*

³¹ *Jean-Paul Jacqué, La Cour de justice de l'Union européenne et la théorie des contre limites, <http://www.droit-union-europeenne.be/432984946>. Για τη δυνατότητα περιορισμού των « counter-limits », βλ. D. Paris, Limiting the « Counter-limits ». National Constitutional Courts and the Scope of the Primacy of EU Law, in The Italian Journal of Public Law, 2/2018, σ. 205 (223).*

³² CE, Assemblée, 8 Φεβρουαρίου 2007, *Société Arcelor Atlantique et Lorraine et autres*, n° 287110.

διατάξεις κοινοτικής οδηγίας. Η συζήτηση αφορούσε, επομένως, τη συνταγματικότητα της ίδιας της οδηγίας. Το Conseil d'Etat εξέτασε αν υφίσταται κανόνας ή αρχή του ενωσιακού δικαίου, ο οποίος, όπως ερμηνεύεται από το ΔΕΚ, διασφαλίζει με την εφαρμογή του τον σεβασμό της προβαλλόμενης συνταγματικής επιταγής. Εάν υφίσταται τέτοιος κανόνας, τότε ο έλεγχος συνταγματικότητας «μεταφέρεται» στην ενωσιακή έννομη τάξη: σε περίπτωση σοβαρής δυσκολίας, το Conseil d'Etat υποβάλλει στο ΔΕΕ προδικαστικό ερώτημα ως προς το αν η οδηγία συνάδει προς τον εν λόγω ενωσιακό κανόνα ισοδυνάμου αποτελέσματος. Εάν αυτό συμβαίνει, η οδηγία τεκμαίρεται σύμφωνη προς το Σύνταγμα και ο λόγος που βάλλει κατά του διατάγματος το οποίο τη μεταφέρει πιστά στο εθνικό δίκαιο απορρίπτεται. Αντιστρόφως, αν η ευρωπαϊκή έννομη τάξη δεν περιέχει ισοδύναμο κανόνα, το Conseil d'Etat προβαίνει σε κλασικό έλεγχο συνταγματικότητας, ο οποίος μπορεί να καταλήξει στη μη εφαρμογή της οδηγίας. Στη συνέχεια, το Conseil d'Etat μετέφερε διακριτικά την παραπάνω συλλογιστική στην κανονιστική πράξη που προσαρμόζει απλώς το εθνικό δίκαιο σε ευρωπαϊκό κανονισμό³³. Κατά συνέπεια, και το Conseil d'Etat αναγνωρίζει την ευχέρειά του να θέτει εκποδών ενωσιακό κανονισμό ή οδηγία και, συνακολούθως, τη νομολογία του ΔΕΕ που ενδεχομένως συνοδεύει την ερμηνεία της εν λόγω ενωσιακής πράξης³⁴. Στην υπό εξέταση διαφορά, το σχήμα που διαμορφώνεται δεν είναι όμοιο με αυτό της απόφασης *Arcelor*. Εν προκειμένω, οι αιτούντες δεν αμφισβητούν τη συνταγματικότητα των επίδικων κανονιστικών διατάξεων ούτε του νόμου στον οποίο στηρίζεται η υποχρέωση διατήρησης των δεδομένων. Προβάλλουν μόνον λόγους αντίθεσης προς το ενωσιακό δίκαιο. Αντίθετα ο καθού, δηλαδή η Γαλλική Κυβέρνηση, αντιτάσσει στους λόγους αυτούς ένσταση αντισυνταγματικότητας, που αφορά τις ευρωπαϊκές δεσμεύσεις τις οποίες επικαλούνται οι αιτούντες. Αυτό που αμφισβητεί είναι η συνταγματικότητα της οδηγίας 2002/58/EK και του Γενικού Κανονισμού Προσωπικών Δεδομένων. Κατά συνέπεια, οι αιτούντες ζητούν από το Conseil d'Etat να θέσει εκποδών την εθνική νομοθεσία επί τη βάση του παράγωγου δικαίου της Ένωσης, ενώ, κατά το καθού Δημόσιο, η άσκηση του εν λόγω ελέγχου συμβατότητας θα μπορούσε, σε περίπτωση μη εφαρμογής του νόμου λόγω αντίθεσής του στο παράγωγο ενωσιακό δίκαιο, να στερήσει προστασίας τις συνταγματικές επιταγές (όπως αυτές επιβάλλονται στο Conseil d'Etat).

6. Το Conseil d'Etat προσάρμοσε στα στοιχεία της υπό εξέταση διαφοράς τον έλεγχο συνταγματικότητας/συμβατότητας που άσκησε στην υπόθεση *Arcelor*. Υπενθύμισε ότι οι διατάξεις που ρυθμίζουν τις υποχρεώσεις της Γαλλίας απέναντι στην Ένωση είναι το άρθρο 88-1 του γαλλικού Συντάγματος, το οποίο αποτελεί το έρεισμα και τη νομιμοποίηση της συμμετοχής της Γαλλίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το άρθρο 4 παρ. 3 ΣΕΕ, που κατοχυρώνει

³³ Εξ αντιδιαστολής, CE, 8 juillet 2020, *Association de défense des ressources marines et Fédération nationale de la plaisance et des pêches en mer*, n° 428271-428276-429018-429469.

³⁴ Υπάρχει, βέβαια, και η αντίστοιχη απάντηση του ΔΕΕ: ΔΕΕ, 26 Φεβρουαρίου 2013, *Åkerberg Fransson*, C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψη 29 και *Melloni*, C-399/11, EU:C:2013:107, σκέψεις 55 επ.: όταν δικαστήριο κράτους μέλους καλείται να ελέγξει τη συμφωνία προς τα θεμελιώδη δικαιώματα εθνικής διατάξεως ή εθνικού μέτρου τα οποία, σε μια κατάσταση στην οποία η δράση των κρατών μελών δεν καθορίζεται εξ ολοκλήρου από το δίκαιο της Ένωσης, εφαρμόζουν το δίκαιο αυτό κατά την έννοια του άρθρου 51, παράγραφος 1, του Χάρτη, οι εθνικές αρχές και τα εθνικά δικαστήρια δύνανται να εφαρμόζουν εθνικά πρότυπα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων, υπό τον όρον ότι η εφαρμογή αυτή δεν διακυβεύει το επίπεδο προστασίας που προβλέπει ο Χάρτης, ούτε την υπεροχή, την ενότητα και την αποτελεσματικότητα του δικαίου της Ένωσης. Βλ. και ΔΕΕ, 24 Σεπτεμβρίου 2019, *Google*, C-507/17, EU:C:2019:772, σκέψη 72.

την αρχή της καλόπιστης συνεργασίας της Ένωσης και των κρατών μελών, και το άρθρο 19 ΣΕΕ που αναθέτει στο ΔΕΕ την αποστολή να διασφαλίζει την τήρηση του δικαίου κατά την ερμηνεία και εφαρμογή των Συνθηκών. Το Conseil d'Etat ερμηνεύει, κατ' αρχάς, το παραπάνω πλέγμα διατάξεων από το οποίο συνάγει τις επιταγές που είναι σύμφυτες με την ιεραρχία των κανόνων. Η τήρηση του δικαίου της Ένωσης συνιστά υποχρέωση που απορρέει από τις ευρωπαϊκές Συνθήκες και από το άρθρο 88-1 του Συντάγματος. Περιλαμβάνει, ειδικότερα, την υποχρέωση μεταφοράς των οδηγιών και προσαρμογής του εσωτερικού δικαίου στους ευρωπαϊκούς κανονισμούς. Δυνάμει των αρχών της υπεροχής, της ενότητας και της αποτελεσματικότητας που απορρέουν από τις Συνθήκες όπως ερμηνεύονται από το ΔΕΕ, ο εθνικός δικαστής, επιφορτισμένος με την εφαρμογή των κανόνων και γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης, έχει την υποχρέωση να διασφαλίσει την πρακτική τους αποτελεσματικότητα αφήνοντας, εν ανάγκη, ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη διάταξη, είτε απορρέει από διεθνή δέσμευση της Γαλλίας, είτε από νόμο είτε από διοικητική πράξη. Σε αντιδιαστολή με τη γνωστή και πάγια νομολογία του ΔΕΕ³⁵, το Conseil d'Etat δεν αναφέρεται στη μη εφαρμογή συνταγματικής διάταξης. Αντιθέτως, επισημαίνει ότι το άρθρο 88-1 του Συντάγματος κατοχυρώνει μεν την ύπαρξη της ενωσιακής έννομης τάξης που είναι ενσωματωμένη στην εθνική, ταυτόχρονα όμως επιβεβαιώνει τη θέση του Συντάγματος στην κορυφή της πυραμίδας των πηγών του δικαίου. Αναγνωρίζει, στη συνέχεια, την υποχρέωση του διοικητικού δικαστή να προσεγγίσει την ερμηνεία του ΔΕΕ όσον αφορά τις υποχρεώσεις που απορρέουν από το δίκαιο της Ένωσης κατά τρόπο σύμφωνο προς τις συνταγματικές επιταγές, εκτός αυτών που απορρέουν από το άρθρο 88-1, στο μέτρο βεβαίως που τα κριθέντα με τις αποφάσεις του ΔΕΕ το επιτρέπουν. Και στο σημείο αυτό, το Conseil d'Etat φαίνεται ότι ξεκινά από αντίθετη αφετηρία σε σχέση με το ΔΕΕ, το οποίο αναγνωρίζει την υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων να ερμηνεύουν το εσωτερικό δίκαιο, στο μέτρο του δυνατού, υπό το πρίσμα του γράμματος και του σκοπού των σχετικών διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, ώστε να επιτευχθεί το αποτέλεσμα που αυτές επιδιώκουν³⁶. Κατά το Conseil d'Etat, στην περίπτωση που η εφαρμογή οδηγίας ή κανονισμού, όπως ερμηνεύθηκαν από το ΔΕΕ, θα είχε ως συνέπεια να στερεί πραγματικών εγγυήσεων κάποια από τις εν λόγω συνταγματικές επιταγές, η οποία δεν τυγχάνει ισοδύναμης προστασίας στο δίκαιο της Ένωσης, ο διοικητικός δικαστής, εφόσον προβάλλεται σχετικός λόγος, οφείλει να μην εφαρμόσει την οδηγία ή τον κανονισμό, εντός του αυστηρώς αναγκαίου μέτρου που το απαιτεί ο σεβασμός του Συντάγματος³⁷.

³⁵ ΔΕΚ της 9ης Μαρτίου 1978, Simmenthal, 106/77, EU:C:1978:49, σκέψεις 17, 21 και 24, ΔΕΕ, της 22ας Ιουνίου 2010, Melki και Abdeli (C-188/10 και C-189/10, EU:C:2010:363, σκέψη 43), της 26^{ης} Φεβρουαρίου 2013, Åkerberg Fransson (C-617/10, EU:C:2013:105, σκέψη 45), της 14ης Σεπτεμβρίου 2017, The Trustees of the BT Pension Scheme, C-628/15, EU:C:2017:687, σκέψη 54, της 6ης Μαρτίου 2018, SEGRO και Horváth, C-52/16 και C-113/16, EU:C:2018:157, σκέψη 46 και εκεί παρατιθέμενη νομολογία, της 4ης Δεκεμβρίου 2018, Minister for Justice and Equality και Commissioner of the Garda Síochána κατά Workplace Relations Commission, C-378/17, EU:C:2018:979, σκέψεις 35 επ.

³⁶ Επί της σύμφωνης με το πρωτογενές δίκαιο ερμηνείας, βλ. αποφάσεις Murphy κ.λπ. (157/86, EU:C:1988:62, σκέψη 11) και ITC (C-208/05, EU:C:2007:16, σκέψη 68)· επί της σύμφωνης με το παράγωγο δίκαιο ερμηνείας, βλ. αποφάσεις Marleasing (C-106/89, EU:C:1990:395, σκέψη 8), Pfeiffer κ.λπ. (C-397/01 έως C-403/01, EU:C:2004:584, σκέψη 113), Dominguez (C-282/10, EU:C:2012:33, σκέψη 24) και Asociația Accept (C-81/12, EU:C:2013:275, σκέψη 71).

³⁷ Σημειώνεται ότι το ΔΕΕ έχει διευκρινίσει ότι η αρχή της υπεροχής του δικαίου της Ένωσης δεν είναι δυνατόν να καταλήγει στην αμφισβήτηση της βασικής διάκρισης μεταξύ των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης που

7. Στο πλαίσιο του ελέγχου νομιμότητας και συνταγματικότητας των κανονιστικών πράξεων που διασφαλίζουν άμεσα τη μεταφορά οδηγίας στο εθνικό δίκαιο ή την προσαρμογή του εθνικού δικαίου σε έναν κανονισμό, απόκειται στον διοικητικό δικαστή, ο οποίος επιλαμβάνεται λόγου που αντλείται από την παράβαση διάταξης ή αρχής συνταγματικής ισχύος, να εξετάσει αν υφίσταται κανόνας ή γενική αρχή³⁸ του δικαίου της Ένωσης, οι οποίοι, λαμβανομένων υπόψη της φύσης και του περιεχομένου τους, όπως ερμηνεύονται από τη νομολογία του ΔΕΕ, διασφαλίζουν με την εφαρμογή τους την αποτελεσματικότητα της προβαλλομένης συνταγματικής διάταξης ή αρχής. Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, ο διοικητικός δικαστής οφείλει, για να βεβαιωθεί για τη συνταγματικότητα της προσβαλλόμενης κανονιστικής πράξης, να διερευνήσει αν η οδηγία την οποία η εν λόγω πράξη μεταφέρει στο εθνικό δίκαιο ή ο κανονισμός στον οποίο η πράξη αυτή προσαρμόζει το εσωτερικό δίκαιο συνάδει προς τον (ισοδύναμο περιεχομένου προς τον συνταγματικής ισχύος κανόνα ή την αρχή) κανόνα αυτόν ή την εν λόγω γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης. Οφείλει, ελλείψει σοβαρής δυσκολίας, να απορρίψει τον προβαλλόμενο λόγο ή, στην αντίθετη περίπτωση, να υποβάλει στο ΔΕΕ προδικαστικό ερώτημα, υπό τις προϋποθέσεις που προβλέπει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ. Αν, αντιθέτως, δεν υπάρχει κανόνας ή γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης που να εγγυάται τον σεβασμό της συνταγματικής διάταξης ή αρχής, στον διοικητικό δικαστή απόκειται να εξετάσει ευθέως τη συνταγματικότητα των προσβαλλομένων κανονιστικών διατάξεων³⁹, πράγμα που θα καταλήξει στη μη εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου που αυτές μεταφέρουν στην εθνική έννομη τάξη. Στην ουσία, δηλαδή, η συνταγματική ταυτότητα που οφείλει να σέβεται η Ένωση είναι οι συνταγματικές διατάξεις και αρχές που δεν τυγχάνουν ισοδύναμης προστασίας από το δίκαιο της Ένωσης.

8. Από την άλλη πλευρά, όταν επιλαμβάνεται αίτησης ακύρωσης κατά διοικητικής πράξης που εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης και προβάλλεται ενώπιόν του ο λόγος ακύρωσης που αντλείται από το γεγονός ότι η πράξη αυτή ή οι νομοθετικές διατάξεις που αποτελούν το έρεισμά της είναι αντίθετες σε οδηγία ή ευρωπαϊκό κανονισμό, στον διοικητικό δικαστή απόκειται, αφού υποβάλει ενδεχομένως προδικαστική παραπομπή στο ΔΕΕ για την ερμηνεία ή το κύρος της προβαλλόμενης διάταξης του ενωσιακού δικαίου, είτε να απορρίψει τον λόγο αυτόν ή να ακυρώσει την προσβαλλόμενη πράξη, κατά περίπτωση. Πάντως, εάν ο καθού ισχυριστεί ότι ένας κανόνας του εθνικού

έχουν άμεσο αποτέλεσμα και εκείνων που δεν έχουν ούτε, κατά συνέπεια, στην καθιέρωση ενιαίου καθεστώτος εφαρμογής του συνόλου των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης από τα εθνικά δικαστήρια. Επομένως, κάθε αρμοδίως επιληφθέν υποθέσεως εθνικό δικαστήριο έχει την υποχρέωση, ως όργανο κράτους μέλους, να αφήνει ανεφάρμοστη κάθε διάταξη του εθνικού δικαίου που αντιβαίνει προς διάταξη του δικαίου της Ένωσης η οποία έχει άμεσο αποτέλεσμα στη διαφορά της οποίας έχει επιληφθεί (πρβλ. αποφάσεις της 8ης Σεπτεμβρίου 2010, Winner Wetten, C-409/06, EU:C:2010:503, σκέψη 55 · της 24ης Ιανουαρίου 2012, Dominguez, C-282/10, EU:C:2012:33, σκέψη 41, καθώς και της 6ης Νοεμβρίου 2018, Bauer και Willmeroth, C-569/16 και C-570/16, EU:C:2018:871, σκέψη 75). Αντιθέτως, δεν χωρεί επίκληση μιας μη έχουσας άμεσο αποτέλεσμα διατάξεως του δικαίου της Ένωσης, αυτής καθαυτήν, στο πλαίσιο διαφοράς αφορώσας το δίκαιο της Ένωσης, προκειμένου να μην εφαρμοσθεί μια αντιβαίνουσα προς αυτήν διάταξη του εθνικού δικαίου (ΔΕΕ της 24^{ης} Ιουνίου 2019, Ποινική δίκη κατά Daniel Adam Poplawski, C-573/17, EU:C:2019:530, σκέψεις 61-63).

³⁸ E. Glaser, *Réflexions sur la décision Arcelor*, in *Le dialogue des juges. Mélanges en l'honneur du président Bruno Genevois*, Dalloz, 2009, σ. 473 (491), ο οποίος εντοπίζει στην προσέγγιση αυτή την απώλεια της εξουσίας του Conseil d'Etat να ελέγχει αν οι κανονιστικές πράξεις τηρούν το πλέγμα συνταγματικότητας.

³⁹ Σκέψη 6 της απόφασης της 21^{ης} Απριλίου 2021, προτάσεις A. Lallet, όπ. π., σ. 38

δικαίου, μολονότι είναι αντίθετος σε διάταξη του ενωσιακού δικαίου που προβάλλεται στο πλαίσιο της διαφοράς, δεν μπορεί να τεθεί εκποδών χωρίς να στερήσει από πραγματικές εγγυήσεις μια συνταγματική επιταγή, απόκειται στον διοικητικό δικαστή να εξετάσει μήπως υπάρχει κανόνας ή γενική αρχή του ενωσιακού δικαίου που, όπως ερμηνεύεται από τη νομολογία του ενωσιακού δικαστή, εγγυάται με την εφαρμογή του την τήρηση της εν λόγω συνταγματικής επιταγής. Σε περίπτωση καταφατικής απάντησης, οφείλει, ελλείψει σοβαρής δυσκολίας που δικαιολογεί την υποβολή προδικαστικού ερωτήματος στο ΔΕΕ, να απορρίψει την επιχειρηματολογία του καθού πριν δεχθεί, ενδεχομένως, τον λόγο ακύρωσης του αιτούντος. Εάν, αντιθέτως, δεν υπάρχει τέτοια διάταξη ή γενική αρχή στο δίκαιο της Ένωσης ή το περιεχόμενο που της αναγνωρίζεται στην ευρωπαϊκή έννομη τάξη δεν είναι ισοδύναμο με αυτό που εγγυάται το Σύνταγμα, στον διοικητικό δικαστή απόκειται να εξετάσει αν, θέτοντας εκποδών τον κανόνα του εθνικού δικαίου με το αιτιολογικό της αντίθεσής του προς το δίκαιο της Ένωσης, θα στερούσε πραγματικών εγγυήσεων τη συνταγματική επιταγή που επικαλείται ο καθού και, ενδεχομένως, να απορρίψει τον λόγο που προβάλλει ο αιτών.

9. Εξυπακούεται ότι η παραπάνω ρήτρα διασφάλισης που επιτρέπει τη μη εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου πρέπει να εφαρμόζεται όλως κατ' εξαίρεση, αφενός, διότι η τήρηση του δικαίου της Ένωσης συνιστά επίσης συνταγματική επιταγή και, αφετέρου, διότι θα μπορούσε να εκθέσει τη Γαλλία σε προσφυγή κατά παράβασης εκ μέρους της Επιτροπής. Στο πλαίσιο αυτό, το Conseil d'Etat πρέπει να κάνει λελογισμένη χρήση της προϋπόθεσης της ισοδύναμης προστασίας όταν ένας κανόνας αναγνωρίζεται σε συνταγματικό και ενωσιακό επίπεδο. Όπως επισημαίνει γλαφυρά ο δημόσιος εισηγητής, οι τοποθετήσεις του ΔΕΕ όσον αφορά την ερμηνεία και την εφαρμογή των κειμένων πρέπει να αντιμετωπίζονται ως *«πουαντιγιστικός ή αφηρημένος πίνακας, τον οποίο πρέπει κανείς να παρατηρεί από απόσταση προκειμένου να έχει τη συνολική εντύπωση»*⁴⁰. Θα πρέπει να θεωρεί αρκετό το ότι μια συνταγματική επιταγή διασφαλίζεται «γενικά» και «ουσιωδώς κατά τον ίδιο τρόπο», όπως είναι η διατύπωση του Bundesverfassungsgericht⁴¹. Περαιτέρω, στο μέτρο που το γράμμα του παραγώγου δικαίου και οι αποφάσεις του ΔΕΕ το επιτρέπουν, το Conseil d'Etat οφείλει να ευνοεί μια λογική συγκερασμού και συμφιλίωσης, με τη σύμφωνη ερμηνεία των εθνικών διατάξεων προς το ενωσιακό δίκαιο. Επιπλέον, το Conseil d'Etat δεν μπορεί να ενεργοποιεί τη ρήτρα διασφάλισης αυτεπαγγέλτως, αλλά μόνον εάν έχει υποβληθεί σχετικός λόγος ή ισχυρισμός: δεν εγείρει αυτεπαγγέλτως ζήτημα συμβατότητας εθνικού κανόνα προς διεθνή ή ευρωπαϊκή δέσμευση της χώρας, ενώ το θέμα της αντισυνταγματικότητας δεν είναι δημόσιας τάξης ενώπιον του ακυρωτικού δικαστή. Θα εξεταστεί μόνο με πρωτοβουλία του καθού. Τέλος, το δίκαιο της Ένωσης θα πρέπει να τίθεται εκποδών μόνο στο αυστηρώς αναγκαίο μέτρο, τηρουμένου του καθήκοντος καλόπιστης συνεργασίας του άρθρου 4 παρ. 3 ΣΕΕ, που επιβάλλει στο Conseil d'Etat θα πρέπει να απέχει από κάθε απόφαση ικανή *«να θέσει σε κίνδυνο την πραγματοποίηση των στόχων της Ένωσης»*.

⁴⁰ Προτάσεις A. Lallet, όπ. π., σ. 38.

⁴¹ BVerfG, 7 Ιουνίου 2000, *Solange III*, 2 BvL 1/97.

10. Πάντως, το Conseil d'Etat τονίζει σαφώς ότι δεν απόκειται στον διοικητικό δικαστή να ελέγξει, όπως του ζήτησε εν προκειμένου ο καθού⁴², αν το παράγωγο δίκαιο της Ένωσης ή το ίδιο το ΔΕΕ τηρούν την κατανομή των αρμοδιοτήτων μεταξύ της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των κρατών μελών. Αρνείται, δηλαδή, λακωνικά, πλην κατηγορηματικά την εξουσία του εθνικού δικαστή να προβεί σε έλεγχο *ultra vires*. Δεν μπορεί, επομένως, να ασκήσει έλεγχο ως προς τη συμβατότητα των αποφάσεων του ΔΕΕ προς το δίκαιο της Ένωσης και, ιδίως, να στερήσει τις αποφάσεις αυτές από την υποχρεωτική ισχύ τους, την οποία προβλέπει το άρθρο 91 του κανονισμού διαδικασίας του ΔΕΕ⁴³, με το αιτιολογικό ότι το ΔΕΕ υπερέβη την αρμοδιότητά του καθόσον αναγνώρισε σε αρχή ή σε πράξη του δικαίου της Ένωσης περιεχόμενο που υπερβαίνει το πεδίο εφαρμογής που προβλέπουν οι Συνθήκες.

Η συγκεκριμένη υπόθεση: η γενική και άνευ διακρίσεων διατήρηση των δεδομένων σύνδεσης

11. Όσον αφορά τις εφαρμοστέες ρυθμίσεις, το Δημόσιο προβάλλει ότι αν τα προσβαλλόμενα διατάγματα –ως προς τα οποία οι αιτούντες διατείνονται ότι είναι αντίθετα προς το ενωσιακό δίκαιο– δεν εφαρμοστούν, θα στερηθούν πραγματικών εγγυήσεων οι συνταγματικής περιωπής σκοποί (*objectifs de valeur constitutionnelle*) που συνίστανται στην προστασία των θεμελιωδών συμφερόντων του Έθνους, στην πρόληψη προσβολών της δημόσιας τάξης, στην αναζήτηση των προσώπων που προέβησαν σε εγκληματικές παραβάσεις και στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας. Οι σκοποί αυτοί απορρέουν από τα άρθρα 12 και 16 της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη, τα οποία προϋποθέτουν την ύπαρξη δημόσιας εξουσίας (*force publique*). Ειδικότερα, οι παραπάνω σκοποί συνταγματικής περιωπής είναι αναγκαίοι για την προστασία ισόκυρων δικαιωμάτων και αρχών, που πρέπει να συγκεραστούν με την άσκηση των συνταγματικώς προστατευμένων ελευθεριών μεταξύ των οποίων είναι η ατομική ελευθερία, η ελευθερία κίνησης και ο σεβασμός της ιδιωτικής ζωής. Το Conseil d'Etat ανατρέχει στο πρωτογενές δίκαιο της Ένωσης, υπενθυμίζοντας το άρθρο 4 παρ. 2 ΣΕΕ, το οποίο κατοχυρώνει την υποχρέωση της Ένωσης να σέβεται την εθνική ταυτότητα των κρατών μελών «που είναι συμφώνης με τη θεμελιώδη πολιτική και συνταγματική τους δομή» καθώς και «τις ουσιώδεις λειτουργίες του κράτους, ιδίως δε τις λειτουργίες που αποβλέπουν στη διασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας, τη διατήρηση της δημόσιας τάξης και την προστασία της εθνικής ασφάλειας», η οποία «παραμένει στην ευθύνη κάθε κράτους μέλους». Παραπέμπει, επίσης, στο άρθρο 52 παρ. 1 του Χάρτη, το οποίο ρυθμίζει τους περιορισμούς στην άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται στον παρόντα Χάρτη, ορίζοντας ότι αυτοί «πρέπει να προβλέπ[ον]ται από το νόμο και να σέβ[ον]ται το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και ελευθεριών. Τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, περιορισμοί επιτρέπεται να επιβάλλονται μόνον εφόσον είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πραγματικά σε στόχους γενικού ενδιαφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων». Κατά το Conseil

⁴² Εν προκειμένω ο Πρωθυπουργός.

⁴³ Η απόφαση αποκτά ισχύ από την ημερομηνία δημοσίευσής της.

d'Etat, από τη νομολογία του ΔΕΕ προκύπτει, κατ'αρχάς, ότι οι σκοποί προστασίας της εθνικής ασφάλειας και καταπολέμησης της σοβαρής εγκληματικότητας, που συμβάλλουν στην προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών, περιλαμβάνονται στους «στόχους γενικού ενδιαφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση», οι οποίοι μπορούν να δικαιολογήσουν περιορισμούς στα δικαιώματα που παρέχει ο Χάρτης δυνάμει του άρθρου 52. Από την άλλη πλευρά, το Conseil d'Etat επισημαίνει ότι, αν και το άρθρο 6 του Χάρτη, που κατοχυρώνει το δικαίωμα στην ασφάλεια, δεν έχει την έννοια ότι επιβάλλει στις δημόσιες αρχές υποχρέωση να θεσπίσουν ειδικά μέτρα για την καταστολή των ποινικών αδικημάτων, από τα άρθρα 3, 4 και 7 που κατοχυρώνουν το δικαίωμα στην ακεραιότητα του προσώπου, την απαγόρευση των βασανιστηρίων και των απάνθρωπων ή εξευτελιστικών ποινών ή μεταχείρισης και τον σεβασμό της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής απορρέουν θετικές υποχρεώσεις σε βάρος του κράτους, που περιλαμβάνουν τη θέσπιση κανόνων οι οποίοι επιτρέπουν πραγματική καταπολέμηση ορισμένων ποινικών αδικημάτων. Πάντως, κατά το Conseil d'Etat, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι οι συνταγματικές επιταγές που επικαλέστηκε το Δημόσιο (προστασία των θεμελιωδών συμφερόντων του Έθνους, στην πρόληψη προσβολών της δημόσιας τάξης, στην αναζήτηση των προσώπων που προέβησαν σε εγκληματικές παραβάσεις και στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας), οι οποίες εφαρμόζονται σε τομείς που ανήκουν αποκλειστικά ή κυρίως στην αρμοδιότητα των κρατών μελών δυνάμει των ιδρυτικών Συνθηκών της Ένωσης, απολαύουν, στο δίκαιο της Ένωσης, ισοδύναμης προστασίας με αυτή που εγγυάται το Σύνταγμα.

12. Το Conseil d'Etat διαπίστωσε ότι οι συνταγματικές επιταγές που συνίστανται στην προστασία των θεμελιωδών συμφερόντων του Έθνους, στην πρόληψη προσβολών της δημόσιας τάξης, στην αναζήτηση των προσώπων που προέβησαν σε εγκληματικές παραβάσεις και στην καταπολέμηση της τρομοκρατίας, δεν απολαύουν, στο δίκαιο της Ένωσης, ισοδύναμης προστασίας με αυτή που παρέχει το γαλλικό Σύνταγμα. Κατά συνέπεια, το ανώτατο διοικητικό δικαστήριο οφείλει να διασφαλίσει ότι τα όρια που θέτει το ΔΕΕ δεν θέτουν σε κίνδυνο τις εν λόγω συνταγματικές επιταγές. Επομένως, η γενικευμένη διατήρηση που επιβάλλει σήμερα το γαλλικό δίκαιο στους παρόχους υπηρεσιών ηλεκτρονικής επικοινωνίας δικαιολογείται από απειλή για την εθνική ασφάλεια, όπως απαιτεί το ΔΕΕ. Σύμφωνα με τις απαιτήσεις του ΔΕΕ, το Conseil d'Etat επιβάλλει στην Κυβέρνηση να προβαίνει, υπό τον έλεγχο του διοικητικού δικαστή, σε περιοδικό επανέλεγχο της ύπαρξης τέτοιας απειλής. Αντιθέτως, κρίνει παράνομη την υποχρέωση γενικής διατήρησης των δεδομένων (εκτός από τα μη ευαίσθητα: προσωπική κατάσταση, διεύθυνση IP, λογαριασμοί και πληρωμές) για λόγους εκτός της εθνικής ασφάλειας, όπως, ιδίως, η δίωξη των ποινικών παραβάσεων. Για τις παραβάσεις αυτές, η λύση που προτείνει το ΔΕΕ, δηλαδή της στοχευμένης διατήρησης των δεδομένων, δεν είναι ούτε υλικά δυνατή ούτε λειτουργικά αποτελεσματική. Πράγματι, δεν είναι δυνατόν να καθοριστούν εκ των προτέρων τα πρόσωπα που θα εμπλακούν σε ποινική παράβαση η οποία δεν διαπράχθηκε ακόμη ούτε ο τόπος όπου θα διαπραχθεί. Πάντως, η μέθοδος της «κατεπείγουσας διατήρησης» που επιτρέπει το ευρωπαϊκό δίκαιο μπορεί να στηριχθεί στο σύνολο των στοιχείων που διατηρήθηκαν γενικώς για τις ανάγκες της εθνικής ασφάλειας και μπορεί να χρησιμοποιηθεί για τη δίωξη των ποινικών παραβάσεων. Όσον αφορά τη διάκριση στην οποία προβαίνει το ΔΕΕ μεταξύ της σοβαρής εγκληματικότητας και της καθημερινής εγκληματικότητας, για την οποία δεν

δέχεται διατήρηση ή χρήση δεδομένων σύνδεσης, το Conseil d'État υπενθυμίζει ότι η αρχή της αναλογικότητας μεταξύ βαρύτητας της παράβασης και σημασίας των μέτρων έρευνας που εφαρμόζονται, η οποία διέπει την ποινική διαδικασία, δικαιολογεί το γεγονός ότι η προσφυγή στα δεδομένα σύνδεσης περιορίζεται στις διώξεις παραβάσεων επαρκούς βαρύτητας. Τέλος, όσον αφορά την εκμετάλλευση των διατηρημένων δεδομένων για τις ανάγκες των υπηρεσιών πληροφοριών, το Conseil d'État διαπιστώνει ότι ο προηγούμενος έλεγχος από ανεξάρτητη αρχή, τον οποίο προβλέπει το γαλλικό νομικό πλαίσιο, δεν είναι επαρκής, εφόσον η γνώμη που εκδίδει η εθνική επιτροπή ελέγχου των μεθόδων συλλογής πληροφοριών πριν από κάθε άδεια δεν είναι δεσμευτική. Επομένως, το εθνικό δίκαιο πρέπει να τροποποιηθεί, ακόμη και αν, στην πράξη, ο Πρωθυπουργός ποτέ δεν αγνόησε δυσμενή γνώμη της εθνικής επιτροπής ελέγχου για την πρόσβαση των υπηρεσιών πληροφοριών στα δεδομένα σύνδεσης. Το Conseil d'État απηύθυνε στον Πρωθυπουργό διαταγή (injonction) να τροποποιήσει το κανονιστικό πλαίσιο για να τηρήσει τις επιταγές αυτές εντός προθεσμίας 6 μηνών.

Επίμετρο

13. Το Conseil d'Etat δεν πρέπει να παρορά ότι η νομιμοποίησή του ως εθνικού δικαστή δεν υπερέχει αυτής του Ευρωπαϊκού δικαστή και, κατά συνέπεια, οφείλει να επιδεικνύει αυτοσυγκράτηση όταν αντιπαραβάλλει την πράξη του παράγωγου ενωσιακού δικαίου στις συνταγματικές επιταγές που προβάλλονται προς απόκρουσή της. Χωρίς να απαιτεί πρόδηλη ασυμβατότητα, θα πρέπει να διαθέτει επαρκή βεβαιότητα προκειμένου να θέσει, το ίδιο, εκποδών το δίκαιο της Ένωσης, αντί να αφήσει την ευθύνη αυτή είτε στον συντακτικό ή στον ενωσιακό νομοθέτη, είτε ακόμη στα κράτη μέλη ως συμβαλλόμενα μέρη στις Συνθήκες.

14. Όσον αφορά, ειδικά, τις συνταγματικές επιταγές στην υπό κρίση υπόθεση, δηλαδή την καταπολέμηση της τρομοκρατίας και τη σοβαρή εγκληματικότητα, το ΔΕΕ τις αντιμετώπιζε αρχικά ως σκοπούς γενικού συμφέροντος που μπορούν να δικαιολογήσουν περιορισμούς στα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως και την προστασία της δημόσιας ασφάλειας που συμβάλλει στην προστασία των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των τρίτων⁴⁴. Στην απόφαση της 6 Οκτωβρίου 2020, δέχθηκε, πάντως, επηρεασμένο από τη νομολογία του ΕΔΔΑ, ότι από το άρθρο 7 του Χάρτη μπορούν να απορρέουν θετικές υποχρεώσεις που βαρύνουν τις δημόσιες αρχές, προκειμένου να ληφθούν νομικά μέτρα για την προστασία της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής και ειδικότερα την αποτελεσματική καταστολή των ποινικών αδικημάτων που στρέφονται, μεταξύ άλλων, κατά των ανηλίκων και των λοιπών ευάλωτων προσώπων⁴⁵. Ωστόσο, το δίκαιο της Ένωσης δεν μπορεί να παράσχει στην εθνική ασφάλεια κράτους μέλους και στην αναζήτηση των εγκληματιών το ίδιο επίπεδο εγγυήσεων με το Σύνταγμα. Πράγματι, το άρθρο 4 παρ. 2 ΣΕΕ προβλέπει ότι η εθνική ασφάλεια παραμένει στην ευθύνη του κράτους μέλους. Περαιτέρω, το ίδιο αυτό άρθρο επιβάλλει στην Ένωση απλώς να «σέβεται «*τις ουσιαστικές λειτουργίες του Κράτους, ιδίως δε τις λειτουργίες που αποβλέπουν στη διασφάλιση της εδαφικής ακεραιότητας, τη διατήρηση της δημόσιας τάξης και*

⁴⁴ Ενδεικτικά, ΔΕΕ, Γνωμοδότηση 1/15, Σχέδιο συμφωνίας μεταξύ του Καναδά και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, EU:C:2017:592, σκέψη 149.

⁴⁵ La Quadrature du Net κ.λπ. κατά Premier ministre κ.λπ., C-511/18, C-512/18 και C-520/18, EU:C:2020:791, σκέψη 126.

την προστασία της εθνικής ασφάλειας». Σεβασμός, όμως, δεν σημαίνει εγγύηση!⁴⁶ Το εθνικό δικαστήριο, εν προκειμένω το Conseil d'Etat, οφείλει να μεριμνά ώστε να προστατεύονται επαρκώς η εθνική ασφάλεια και η δημόσια ασφάλεια, χωρίς την οποία, μακροπρόθεσμα, δεν θα υπάρχει πλέον κράτος, επομένως, ούτε κράτος μέλος, ούτε ευρωπαϊκό οικοδόμημα!

15. Είναι βέβαιο ότι ο διάλογος, με διάθεση συνεργασίας («*Kooperationswille*») και προσπάθεια πειθούς («*Überzeugungsarbeit*»⁴⁷) ιδίως εκ μέρους του ΔΕΕ, μπορεί να λύσει τα περισσότερα, αν όχι όλα τα σημεία τριβής που ανακύπτουν μεταξύ ΔΕΕ και ανώτατων εθνικών δικαστηρίων. Ο γόνιμος διάλογος, ωστόσο, δεν σημαίνει πάντοτε συμφωνία και συναίνεση, αλλά περιλαμβάνει οπωσδήποτε αντιθέσεις και διαφωνίες. Ίσως εν προκειμένω, λαμβανομένης υπόψη της φιλοευρωπαϊκής στάσης του Conseil d'Etat, ταιριάζει η ακόλουθη παρατήρηση: *It takes a great deal of bravery to stand up to our enemies, but just as much to stand up to our friends*⁴⁸.

⁴⁶ Προτάσεις A. Lallet, όπ. π., σ. 46.

⁴⁷ V. Skouris, Der Vorrang des Europäischen Unionsrechts vor dem nationalen Recht. Unionsrechts bricht nationales Recht, όπ.π., σ. 26.

⁴⁸ J. K. Rowling, Harry Potter and the *Philosopher's Stone*, Bloomsbury, 1997, σ. 221.